

TRỞ LẠI VẤN ĐỀ QUAN HỆ “KIM VÂN KIỀU TRUYỆN” VÀ “TRUYỆN KIỀU” TỪ TƯ LIỆU HÁN NÔM VIỆT NAM

Đoàn Lê Giang

Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Tp Hồ Chí Minh

Email: doanlegiang@yahoo.com

Ngày nhận: 10/3/2021; Ngày duyệt đăng: 16/7/2021

Tóm tắt

Trong lời tựa bản dịch Kim Vân Kiều Thanh Tâm Tài Tử 金雲翹青心才子 của Tô Nam Nguyễn Đình Diệm, (Nha Văn hóa, Sài Gòn, 1971) có đưa ra một nghi vấn là phải chăng Kim Vân Kiều truyện 金雲翹傳 của Thanh Tâm Tài Tử “là của một nhà nho Việt Nam về sau đã dựa theo cuốn thơ Đoàn trường tân thanh mà soạn thảo, chứ không phải gốc ở bên Tàu.” Với thành quả sưu tầm, khảo cứu các văn bản còn nằm trong các văn khố trong và ngoài nước suốt mấy chục năm qua, vấn đề tưởng đã được giải quyết xong. Thế nhưng vấn đề ấy lại được đặt ra gần đây. Trong những bài viết trước chúng tôi có giới thiệu một số tài liệu mới sưu tầm ở Nhật Bản để chứng minh Kim Vân Kiều truyện có trước Truyện Kiều. Bài viết này chúng tôi tìm về các tư liệu Hán Nôm thế kỷ XVIII-XIX để chứng minh các nhà nho Việt Nam từ lâu đã nói đến việc Truyện Kiều được sáng tác trên bản nguồn Kim Vân Kiều truyện.

Từ khóa: *Kim Vân Kiều truyện, Thanh Tâm Tài Nhân, Thanh Tâm Tài Tử, Nguyễn Du, Truyện Kiều.*

Back to the topic about the relation between “The Tale of Jin Yun Qiao” and “The Tale of Kieu” through Sino-Nom documents in Vietnam

Abstract

In Preface of Kim Van Kieu Thanh Tam Tai Tu 金雲翹青心才子 – a Vietnamese translation of the novel The Tale of Jin Yun Qiao (金雲翹傳 Kim Van Kieu Truyen) – published in 1971 by The Department of Culture, Saigon, the translator Tô Nam Nguyễn Đình Diệm suggested that the novel Kim Van Kieu Truyen was not wrote by a Chinese writer but could be made by a Vietnamese Confucian scholar based on Nguyen Du’s story as Doan trung tan thanh (A New Cry from a Broken Heart – the official title of The Tale of Kieu). This suggestion seems to have been proved incorrect by many textual studies inside and outside Vietnam. However, the topic has been revived recently. Some new obtained documents from Japan being introduced in my recent articles prove that The Tale of Jin Yun Qiao came into The Tale of Kieu previously. To strengthen my opinion on the topic, this article provides a literature review of the eighteenth and nineteenth century Sino-Nom documents which many Vietnamese Confucian scholars mentioned that The Tale of Kieu had been wrote based on The Tale of Jin Yun Qiao.

Keywords: *The Tale of Jin Yun Qiao, Thanh Tam Tai Nhan, Thanh Tam Tai Tu, Nguyen Du, The Tale of Kieu*

Trong lời tựa bản dịch *Kim Vân Kiều Thanh Tâm Tài Tử* 金雲翹青心才子 của Tô Nam Nguyễn Đình Diệm có đưa ra một nghi vấn là phải chăng *Kim Vân Kiều* của Thanh Tâm Tài Tử “là của một nhà nho Việt Nam về sau đã dựa theo cuốn thơ Đoạn trường tân thanh mà soạn thảo, chứ không phải gốc ở bên Tàu.” (Tô Nam, 1971: 5). Với thành quả sưu tầm, khảo cứu các văn bản còn nằm trong các văn khố trong và ngoài nước suốt mấy chục năm qua, vấn đề tưởng đã được giải quyết xong. Thế nhưng vấn đề ấy lại được đặt ra gần đây. Báo *Tuổi trẻ* ngày 17 tháng 9 năm 2020 có tổng thuật ý kiến của ông Lê Nghị và nhóm trình bày ở Trung tâm Văn hóa Pháp (Hà Nội) vào đầu tháng 8 năm 2020 với ý tưởng chung là: “Dựa vào các văn bản, chúng tôi phát hiện ra rằng *Truyện Kiều* mới là gốc của *Kim Vân Kiều* truyện ở Việt Nam. Rồi từ *Kim Vân Kiều* truyện của Việt Nam người ta mới phóng tác *Kim Vân Kiều* truyện ở Trung Quốc.”

Để bác bỏ những quan điểm này, chúng tôi đã giới thiệu các tư liệu Nhật Bản thế kỷ XVIII-XIX cho thấy *Kim Vân Kiều* truyện của Trung Quốc đã được truyền sang Nhật từ giữa thế kỷ XVIII, được dịch ra tiếng Nhật từ trước khi Nguyễn Du ra đời và được phóng tác sau đó. Để củng cố thêm luận điểm đó, trong bài viết này chúng tôi sử dụng nguồn tư liệu Việt Nam, đó là những tư liệu Hán Nôm thế kỷ XVIII-XIX đã nhắc tới *Kim Vân Kiều* truyện của Trung Quốc với tư cách là bản nguồn để Nguyễn Du sáng tác nên *Truyện Kiều*.

1. Nhận diện một số bản *Kim Vân Kiều* truyện của Trung Quốc

Dưới đây chúng tôi xin giới thiệu bìa một số bản *Kim Vân Kiều* truyện hiện có ở các thư viện Việt Nam để người đọc làm quen với các thông tin trên ấy.

1.1. Bản *Kim Vân Kiều* truyện ký hiệu A953

Bản chép tay, hiện lưu ở Thư viện Viện Nghiên cứu Hán Nôm, bản này đã có ở Thư viện Viện Viễn đông Bác cổ từ thập niên đầu tiên của thế kỷ XX. Sau này nó được chép lại và lưu ở Thư viện Đại học Yale, Hoa Kỳ. Đây cũng là bản được Tô Nam Nguyễn Đình Diệm dùng để dịch ra tiếng Việt và in phía sau quyển sách *Kim Vân Kiều* do Nha Văn hóa Phủ Quốc vụ khanh đặc trách văn hóa xuất bản ở Sài Gòn năm 1971. Trang bìa ghi: *Kim Vân Kiều Thanh Tâm Tài Tử* 金雲翹傳青心才子. Bìa 2 ghi: *Quán Hoa Đường luận, Kim Vân Kiều truyện mục lục* 貫華堂評論金雲翹傳目錄; *Thanh Tâm Tài Tử biên thứ* 青心才子 編次

1.2. Bản *Kim Vân Kiều* ký hiệu R966

Bản chép tay, hiện lưu ở Thư viện Quốc gia Việt Nam. Trang bìa 1 ghi: *Kim Vân Kiều* 金雲翹, *Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ* 青心才人 編次, *Quán Hoa Đường tân hành* 貫華堂梓行. Trang bìa 2: *Quán Hoa Đường bình luận, Kim Vân Kiều truyện mục lục* 貫華堂評論金雲翹傳目錄; *Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ* 青心才人 編次.

“Tân hành 梓行” nghĩa là khắc bản (Tân 梓) và ấn hành (Hành 行).

1.3. Bản *Kim Vân Kiều* Thư viện Đại học Tokyo Nhật Bản

Bản này hiện lưu ở Thư viện Đại học Tokyo, bản sao lưu ở Thư viện Quốc hội Nhật Bản. Bản này chúng tôi được TS.Nohira Munehiro, giảng viên Đại học Ngoại ngữ Tokyo sao chép gửi tặng.

Trang bìa 1: *Kim Vân Kiều* 金雲翹. Bìa 2: *Quán Hoa Đường bình luận, Kim Vân Kiều truyện mục lục* 貫華堂評論金雲翹傳目錄; *Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ* 青心才人 編次.

Trang đầu Hồi 1: *Quán Hoa Đường bình luận, Kim Vân Kiều truyện quyển chi nhất* 貫華堂評論金雲翹傳卷之一; *Thánh Thán ngoại thư* 聖歎外書.

1.4. Bản Kim Vân Kiều truyện của nhà in Ngũ Vân Lô 五雲樓

Trong bài *Vài mẫu hồi ức về việc nghiên cứu Nguyễn Du và Truyện Kiều* Lê Thước có nhắc đến một bản *Kim Vân Kiều* của nhà in Ngũ Vân Lô như sau:

“Mùa hè năm 1923 chúng tôi đã tìm được cuốn *Kim Vân Kiều truyện* có đề: *Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ. Xét theo nội dung của hai truyện, chúng tôi khẳng định được rằng Truyện Kiều của Nguyễn Du đã bắt nguồn từ quyển Kim Vân Kiều truyện của Thanh Tâm Tài Nhân và đã có căn cứ để bác cái giả thuyết của báo Nam phong cho rằng Nguyễn Du đã phỏng theo lời chép trong sách Ngu sơ tân chí. Cũng nên nói rằng cuốn Kim Vân Kiều truyện mà chúng tôi đã tìm được hiện giờ ở Trung Quốc hầu như không có, khổ giấy 0m22x16, in hàng 10, mỗi dòng 25 chữ, chép bằng lối văn bạch thoại.” (Lê Xuân Lít, 2007: 566)*

Đi vào chi tiết từng quyển: Quyển 2, 3 đầu các quyển có ghi: “*Quán Hoa Đường bình luận, Kim Vân Kiều truyện, Thánh Thán ngoại thư, Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ*”. Riêng quyển 4 đề: “*Ngũ Vân Lô 五雲樓 bình luận, Kim Vân Kiều truyện, Quyển chi tứ, Thánh Thán ngoại thư, Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ.*” (Dương Quảng Hàm, trích trong Lê Xuân Lít, 2007: 573)

Trong một số bản *Kim Vân Kiều truyện* in ở Trung Quốc còn có bài tựa của Thiên Hoa Tàng chủ nhân 天華藏主人.

Trong Thư viện Viện Nghiên cứu Hán Nôm còn có 2 quyển *Kim Vân Kiều truyện* nữa ký hiệu VHv.1396/1-2, VHv.281/1-2 là hai bản sao lại từ sách của nhà in Khiếu Hoa

Hiên 嘯花軒 (Trung Quốc), quyển đầu do Nguyễn Đức Ngộ Thái Phong sao, quyển sau không có tên người sao (Trần Ích Nguyên, 2004: 101), (Trần Văn Giáp, 1990: 146-147).

Từ các văn bản trên, ta có thể rút ra một số lưu ý:

– Nhan đề: Phổ biến nhất là *Kim Vân Kiều truyện* (bản ký hiệu A953, bản Ngũ Vân Lô), *Kim Vân Kiều* (bản ký hiệu R966, bản Đại học Tokyo Nhật Bản)

– Vai trò của Thanh Tâm Tài Nhân: “*Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ*” cho thấy *Kim Vân Kiều* đã được sáng tác từ trước, Thanh Tâm Tài Nhân chỉ là người “biên thứ” nghĩa là diễn giải ý nghĩa (Biên) và trình bày thứ tự (Thứ), nói chung là việc biên tập chỉnh lý, chia ra 20 hồi. Quyển A953 đề là *Thanh Tâm Tài Tử*, có ý kiến nói là viết lầm (Dương Quảng Hàm, 1941: 24), nhưng theo tôi người Việt Nam đã đổi có chủ ý. Lý do: “Tài nhân” 才人 có 2 nghĩa: một là Tài tử, hai là một chức vị của cung phi. Ở Trung Quốc đến đời Thanh nghĩa thứ hai không dùng nữa, trong khi ở Việt Nam nghĩa ấy vẫn còn, đó là cung phi bậc thứ 9/9. Để khỏi lầm với danh hiệu cung phi, người Việt đã đổi “Tài nhân” 才人 thành “Tài Tử” 才子 với nghĩa người làm văn chương nghệ thuật.

– Vai trò của Kim Thánh Thán: Các bìa đều đề “*Quán Hoa Đường bình luận*”, “*Thánh Thán ngoại thư*”. Quán Hoa Đường là tên thư viện Kim Thánh Thán (1608-1661), người thời Minh mạt Thanh sơ. Người ta coi Kim Thánh Thán là người phê bình *Kim Vân Kiều truyện*, thậm chí coi đó là sách của Thánh Thán (*Thánh Thán ngoại thư*). Thực ra chuyện ấy không có thật, mà chỉ là nhà khắc in mượn danh Thánh Thán để bán sách.

Trước tác của Kim Thánh Thán có 3 loại: (1) “Thánh Thán ngoại thư” tức là các sách bình luận văn chương tài tử và những tác phẩm kinh điển mà ông yêu thích, đó là: *Đệ tứ tài tử thư (Đỗ thi giải)*, *Đệ ngũ tài tử thư (Thủy hử truyện)*, *Đệ lục tài tử thư (Tây swong ký)*, *Đường tài tử thư*, *Tất độc tài tử thư*, *Tả truyện thích*, *Cổ truyện giải (20 bài)*, *Thích Tiểu nhĩ (7 bài)*, *Mạnh Tử giải*, *Ấu Dương Vĩnh Thúc từ (20 bài)*. (2) “Thánh Thán nội thư” bao gồm các sách bình chú kinh Phật, kinh Dịch, sách Trang Tử như: *Pháp hoa bách vấn*, *Tây vực phong tục ký*, *Pháp hoa tam muội*, *Chu dịch nghĩa lệ toàn sao*, *Nam hoa kinh sao*, ... (3) “Thánh Thán tạp thiên” chủ yếu sưu tập các sáng tác của ông. Như vậy, trong các trước tác của Thánh Thán không có sách sáng tác, biên tập, bình luận *Kim Vân Kiều truyện*. Hàng chữ “*Kim Vân Kiều truyện*, Quán Hoa Đường bình luận, Thánh Thán ngoại thư” chỉ là ngụ thư, tương tự như sách giả *Tam quốc chí* Thánh Thán bình luận.

– Vai trò của Thiên Hoa Tàng chủ nhân 天華藏主人: Thiên Hoa Tàng chủ nhân là tác giả của tiểu thuyết thông tục rất nổi tiếng: *Túy Bồ Đề toàn truyện* 醉菩提全傳. Ông sống vào cuối đời Minh đầu đời Thanh, cùng thời với Thanh Tâm Tài Nhân - có thuyết nói ông chính là Thanh Tâm Tài Nhân (Charles Benoit, 2016: 269). Thiên Hoa Tàng chủ nhân là người đề tựa *Kim Vân Kiều truyện* (có một số truyền bản không có lời tựa này).

– Ngoài ra còn có tên nhà in, nhà bình luận là “Ngũ Vân Lô” (bản Ngũ Vân Lô mà Lê Thước - Phan Sĩ Bằng sử dụng), nhà in Khiếu Hoa Hiên 嘯花軒 (in bản *Kim Vân Kiều truyện* lưu ở Thư viện Bắc Kinh, và bản sao có ở Thư viện Viện Nghiên cứu Hán Nôm, ký hiệu VHv.1396/1-2, VHv.281/1-2

nói ở trên).

2. Các nhà nho Việt Nam thế kỷ XVIII-XIX nói về *Kim Vân Kiều truyện* và *Truyện Kiều*

2.1. Vương Thúy Kiều truyện 王翠翹傳, 1779

Theo lời kể của nhà nghiên cứu Nguyễn Thạch Giang, ở Viện Văn hóa Trung bộ có lưu một bản *Vương Thúy Kiều truyện* mà ông từng đọc ở thư viện nhà thờ Quận vương Tôn Thất Hân ở Huế. Ngoài bìa ghi: “*Vương Thúy Kiều truyện - Cổ Hoan Nghi Tiên Nguyễn gia tàng bản - Biệt hữu diễn Nam âm nhất bản*” 王翠翹傳、古驩宜仙阮家藏本、別有演南音一本. Nguyễn Thạch Giang viết tiếp: “*Bản này là bản sao lại bản gốc chép tay vào năm Long Phi, Kỷ Hợi (1779), Cảnh Hưng thứ 40. Bản sao trên khổ giấy 14x24 gồm 67 tờ tóm tắt thật đầy đủ 20 hồi Kim Vân Kiều truyện của Thanh Tâm Tài Nhân, liền một mạch.*” (Nguyễn Thạch Giang, 2000: 16). Nhà nghiên cứu phỏng đoán: có lẽ *Kim Vân Kiều truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân đã được Nguyễn Huy Oánh mang về cùng nhiều sách Trung Quốc khác trong chuyến đi sứ năm 1765-1766. Nếu tư liệu này chính xác thì có thể coi đây là tư liệu sớm nhất nhắc đến *Kim Vân Kiều truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân.

2.2. Vũ Trinh 武楨 (1752-1827)

Vũ Trinh (1752-1827), tác giả *Lan Trì Kiến văn lục*, anh rể Nguyễn Du, đồng thời cũng là nhà bình điểm *Truyện Kiều* nổi tiếng. Trong bản Nôm *Kim Vân Kiều tân truyện* của Nọa Phu Nguyễn Hữu Lập (1870, tờ 1a) có nhắc đến Kim Thánh Thán phê bình *Kim Vân Kiều truyện*: “*Đồng khóc cổ nhân, lưu tặng hậu nhân - Thánh Thán bút dã*” (Khóc to người xưa, để tặng người sau - Đó là lời phê bình của Thánh Thán).

Tức là khi phê bình *Truyện Kiều*, Vũ Trinh đã trích dẫn sách *Kim Vân Kiều truyện, Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ, Thánh Thán (Quán Hoa Đường) bình luận* nói ở trên. Lời bình này cũng được nhóm tác giả Trần Thị Băng Thanh, Phạm Tú Châu, Phạm Ngọc Lan đưa vào sách *Vũ Trinh và Lan Trì Kiến văn lục* (Trần Thị Băng Thanh và cộng sự, 2018: 319)

2.3. Tiên Phong Mộng Liên Đường chủ nhân Nguyễn Đăng Tuyển (1795-1880)

Trong *Bài tựa Truyện Kiều* viết vào tháng 2 năm Canh Thìn, niên hiệu Minh Mạng (1820), Mộng Liên Đường chủ nhân cho thấy người xưa coi chuyện *Truyện Kiều* sáng tác từ sách Trung Quốc là điều không phải bàn: “*Truyện Thúy Kiều chép ở trong lục Phong tình, ta không cần bàn làm gì. Lục Phong tình cũng đã cũ rồi, Tố Như từ xem truyện, thấy việc lạ, lại thương tiếc đến những nỗi trắc trở của kẻ có tài, bèn đem dịch ra quốc âm, đề là Đoạn trường tân thanh, thành ra cái lục Phong tình thì vẫn là cái lục cũ, mà cái tiếng Đoạn trường thì lại là cái tiếng mới vậy.*” (Trần Trọng Kim dịch, 1925: 48).

Các nhà nghiên cứu không tìm thấy ở Trung Quốc có sách nào có tên “*Phong tình lục*”, nên cho rằng đây chỉ là danh từ chung gọi các sách về tình yêu nam nữ là sách phong tình. Cũng có người gọi tắt *Kim Vân Kiều truyện* thành *Phong tình lục* (Trần Ích Nguyên, 2004: 105, 163-164).

2.4. Nguyễn Văn Thắng (? - 1835)

Nguyễn Văn Thắng đậu Tiến sĩ năm 1826, làm quan đến chức Tham hiệp tỉnh Thanh Hóa, sau bị vu oan mà bị cách chức và hạ ngục năm 1830. Trong tù ông làm *Kim Vân Kiều án* (xử án các nhân vật trong *Truyện Kiều/ Kim Vân Kiều*). Bài tựa sách ấy có đoạn:

“*Ta sinh không đúng thời, không được học rộng. Từng nghe về truyện quốc ngữ Kim Vân Kiều, thì xưa ở Bắc quốc có nhà Ngũ Vân Lâu đã khắc bản thực lục mà ngày nay được thấy khắp nơi. Sách đến nước ta có quan Đông Các đã kể lại diễn ra quốc âm, truyền khắp trong nước, đọc lên như thấy nguyên truyện.*” (Hoàng Xuân Hãn, 2016: 38, tham chiếu 金雲翹案 *Kim Vân Kiều án*, ký hiệu R.1856, Thư viện Quốc gia Việt Nam).

Như vậy từ năm 1830 Nguyễn Văn Thắng đã cho biết ngoài truyện quốc ngữ (Nôm) *Kim Vân Kiều* còn có bản *Kim Vân Kiều* của Trung Quốc do nhà Ngũ Vân Lâu khắc in (lưu ý: từ “*thực lục*” trong bài tựa trên, không nên hiểu là tên sách, mà có nghĩa là sách thực, sách gốc). Bản nhà in Ngũ Vân Lâu nói ở đây chính là bản “*Kim Vân Kiều truyện, Quán Hoa Đường bình luận, Thánh Thán ngoại thư, Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ*”, đầu quyển 4: “*Ngũ Vân Lâu 五雲樓 bình luận, Kim Vân Kiều truyện, Quyển chi tứ, Thánh Thán ngoại thư, Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ.*” Quyển này Lê Thước - Phan Sĩ Bàng đã đọc từ năm 1923, Dương Quảng Hàm cũng từng đề cập đến, và chúng tôi đã liệt kê ở phần đầu bài viết này (*Kim Vân Kiều truyện* bản Ngũ Vân Lâu).

2.5. Vua Minh Mạng (1791-1841)

Năm Minh Mạng thứ 11 (1830), nhà vua mở cuộc bình Kiều quy mô đầu tiên quy tụ nhiều văn thần tài giỏi. Đích thân nhà vua viết bài *Tổng thuyết*. Bài viết được các quan thừa chi ở Viện Hàn lâm chép lại thành một tập thơ văn vào trung tuần tháng 8 năm Canh Thìn (1830). Đến đầu thế kỷ XX nó còn được chép lại trong tập *Thanh Tâm Tài Tử cổ kim minh lương đề tập biên* (Bản chép những bài của các vua sáng tôi hiền xưa nay đề vịnh *Truyện Kiều/ hay truyện Thanh*

Tâm Tài Tử) sưu tập tác phẩm đề vịnh Kiều từ Minh Mạng, Hà Tông Quyền đến Nguyễn Khuyến. Như nhan đề tuyển tập, các nhà nho Việt Nam thời xưa không phân biệt kỹ lưỡng giữa *Truyện Kiều* của Nguyễn Du với *Kim Vân Kiều truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân (hay Thanh Tâm Tài Tử như chúng tôi đã nói ở đầu). Bài *Tổng thuyết* viết theo thể phú, cuối bài có đoạn:

Thánh Thán bắt phùng, hán yên tán mạn,
 Hoa Đường dĩ viễn, phá bích tiêu điều.
 Sở đương mịch kỳ di biên, cáo chư đồng chí;

Truyền thần tả chiếu, ly tảo trích hoa.

Dịch:

Thánh Thán đâu còn, khói tàn man mác;
Hoa Đường đã vắng, vách cũ tiêu điều.
 Phải nên tìm lại sách xưa, tỏ cùng đồng chí;
 Truyền thần tả ảnh, họa vẽ thêu hoa.

(Võ Khắc Triển và Lê Thước dịch, Trung tâm Nghiên cứu Quốc học, 2016: 46, 48)

“Thánh Thán” nói ở trên tức là cuốn *Kim Vân Kiều truyện*, *Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ*, *Thánh Thán ngoại thư*, *Thánh Thán (Quán Hoa Đường)* bình luận nói ở trên. “*Hoa Đường*” là bản *Kim Vân Kiều tân truyện* do *Hoa Đường Phạm Quý Thích* đề tựa và tương truyền do ông đưa đi khắc in ở phố Hàng Gai. Ý cả câu là các bản *Kim Vân Kiều truyện* và *Kim Vân Kiều tân truyện* đã lâu không ai để ý nữa, đã mục nát, tàn khuyết, nên ta mới phải tìm lại sách xưa mà tô điểm, trang trí và cho khắc in lại.

2.6. Vua Tự Đức (1829-1883)

Cũng như vua Minh Mạng, Tự Đức thường mở các cuộc bình vịnh Kiều. Tháng 3 năm Tân Mùi (1871) nhà vua mở một cuộc ngâm vịnh Kiều ở Phú Văn Lâu. Tại đây ông có công bố bài *Tổng từ* mà sau này nhan đề chính thức là *Dực Tông Anh Hoàng đế ngự chế Tổng từ*:

Hương phổ yên ba tam nguyệt thiên

Phân lô nhàn độc Thanh Tâm biên
 Thị biên Bác nhân Thánh Thán trước
 Dịch âm ngã quốc Nguyễn Tiên Điền.

Dịch:

(1) Trên sông Hương tháng Ba một buổi
 Truyện Thanh Tâm ngồi rồi ngâm nga
 Truyện này Thánh Thán soạn ra
 Dẫn thơ lục bát nước ta Tiên Điền.

(2) Trái lăm độ triền miên mưa gió,
 Tập Hoa Đường còn có nữa đâu.
 Gặp khi rồi rãi trên lầu,
 Truyện hay nhẽ để về sau tro tàn.

(3) Xét tử cũ may còn trọn tập,
 Họa đồ hình định rập đem in,
 Gấm hoa đề vịnh từng thiên,
 Hai mươi hồi nét mực tiên sáng ngời.

Cận lai danh sơn phong vũ thực,
Hoa Đường bình bản vô lưu truyền.

Thích Kim đài các thừa nhàn hạ
 Bất nhẫn giai thoại không hàn yên.
 Ngẫu ư cổ lục đắc toàn giản,
 Truyền nhân tả chiếu tương trùng thuyền.
 Trích ba li tảo phân đề vịnh
Nhi thập hồi trung mặc thái nghiên

(...)

Bình Khang ký hận Khốc Hoàng thiên
 Phòng tống cầm thanh thư chăm biên.

(...)

Mã xương bất cập Hoa Dương trí
 Từ hàng phong định độ mê xuyên.

(...)

(...)

Xóm Bình Khang sớm trưa nuốt hận,
 Tiếng thom bay đến tận thư phòng.

(...)

Kém Hoa Dương mụ đành chịu thiệt,
 Để thuyền từ giã biệt sông mê.

(Nguyễn Văn Y, 1973: 379-390)

Đoạn mở đầu bài *Tổng từ*, Tự Đức đã nói rõ: vào tháng 3 trên sông Hương tôi đọc sách “*Thanh Tâm*”, sách này do Thánh Thán viết ra (tức *Kim Vân Kiều truyện*,

Thánh Thán ngoại thư, Thánh Thán (Quán Hoa Đường) bình luận), và Nguyễn Tiên Điền nước ta diễn âm. Qua thời gian, thời tiết mưa gió, hiện trong cung đình bản *Kim Vân Kiều tân truyện* do Phạm Quý Thích đề tựa và khắc in không còn nữa. Nhân lúc rỗi rãi tôi có lên lầu lục tủ cũ, may còn thấy một quyển còn trọn bộ, bèn cho họa sỹ vẽ lại, đem in. Có thơ đề vịnh 20 hồi rất đẹp.

Như vậy 20 hồi thì không thể là *Truyện Kiều* của Nguyễn Du được mà là *Kim Vân Kiều truyện, Thánh Thán ngoại thư*.

Khổ 15 viết “Bình Khang ký hận *Khốc Hoàng thiên*” (Ở lầu xanh gửi nỗi uất hận trong bài *Khốc Hoàng thiên*). Việc làm bài thơ *Khốc Hoàng thiên* (Khốc Trời cao) trong *Truyện Kiều* của Nguyễn Du hoàn toàn không có, nhưng trong *Kim Vân Kiều truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân thì có, đó là hồi 11: “*Khốc Hoàng thiên Bình Khang ký hận; Tuý phong lưu Kim ốc muru Kiều*” (Khốc Hoàng thiên Bình Khang đành gửi hận; Say phong nguyệt nhà vàng muru lầy Kiều). Trong hồi này có bài *Khốc Hoàng thiên* của Thúy Kiều dài gần 50 câu.

Khổ 16 viết: “Mã xương bất cập Hoa Dương trí/ Từ hàng phong định độ mê xuyên” (*Kém Hoa Dương mù đành chịu thiệt/ Để thuyền từ già biệt sông mê*). Nếu chỉ đọc *Truyện Kiều* của Nguyễn Du thì sẽ thấy rất lạ, không hiểu chuyện gì, nhưng nếu đọc *Kim Vân Kiều truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân thì sẽ thấy đó chính là hồi 12: “*Vệ Hoa Dương trí phục Mã Xương; Thúc Sinh viên hỷ liên Vương mỹ*” (Vệ Hoa Dương dùng trí lừa họ Mã; Thúc Kỳ Tâm vui mừng cưới nàng Vương). Nhân vật Vệ Hoa Dương đã giúp cho Thúc Sinh mưu kế

kiện Mã Giám Sinh - Tú Bà tội lừa con gái nhà lành vào lầu xanh. Nhân vật này trong *Truyện Kiều* bị lược bỏ, Nguyễn Du cho Thúc Sinh sắp xếp kiện luôn. Diễn tiến hồi 12 *Kim Vân Kiều truyện* được Nguyễn Du tóm lại chỉ còn có mấy câu:

*Mượn điều trúc viện thừa lương,
Rước về hũy tạm giấu nàng một nơi.
Chiến hòa sắp sẵn hai bài,
Cậy tay thầy thợ mượn người dò la.
Bản tin đến mặt Tú bà,
Thua cơ mụ cũng cầu hòa dám sao.
Rõ ràng của dẫn tay trao,
Hoàn lương một thiệp thân vào cửa công.
Công tư đôi lẽ đều xong,
Gót tiên phút đã thoát vòng trần ai.
Một nhà sum họp trúc mai,
Càng sâu nghĩa bể càng dài tình sông.*

(Nguyễn Thạch Giang, Trương Chính, 2000: 169-170)

Đọc bài *Tổng từ* của Tự Đức thì thấy rất rõ, mặc dù xuất phát từ yêu thích *Truyện Kiều* của Nguyễn Du, nhưng vua Tự Đức viết về *Kim Vân Kiều truyện, Thánh Thán ngoại thư, Thanh Tâm Tài Nhân biên thứ* với 20 hồi.

Còn một số bài viết của các nhà nho nữa như Đào Nguyên Phổ, Chu Mạnh Trinh, ... cho thấy các vị đã đọc *Kim Vân Kiều truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân và biết rõ *Truyện Kiều* được sáng tác từ bản nền này⁽¹⁾.

Qua các tư liệu của các nhà nho thế kỷ XVIII-XIX có thể nói: từ Vũ Trinh đến vua Tự Đức ai cũng đã biết đến một bản *Kim Vân Kiều truyện, Thánh Thán ngoại thư* với 20 hồi. Các vị ấy ai cũng yêu mến *Truyện Kiều* nôm của Nguyễn Du, nhưng khi thi

¹ Đào Nguyên Phổ viết trong *Tựa Đoạn trường tân thanh* (1896): “Một thiên tình sử tuyệt đỉnh nghìn xưa, diễn ra làm truyện, lâm ly đốn tóa, thành một khúc tình từ tuyệt đỉnh nghìn thu, đem so sánh với

bản của Thanh Tâm Tài Nhân lại càng hay hơn nhiều lắm” (Trần Lê Nhân dịch, in trong *Kiều học tinh hoa*, Trung tâm Nghiên cứu quốc học, Nxb Văn học, 2016, tập 1, 36)

vịnh Kiều, thì lại không phân biệt rõ bản chữ Hán của Thanh Tâm Tài Nhân với bản chữ Nôm của Nguyễn Du.

Kết luận

Kim Vân Kiều truyện của Thanh Tâm Tài Nhân được hoàn thành vào đầu đời Thanh, khoảng cuối thế kỷ XVII đến vài năm đầu thế kỷ XVIII. Nó được truyền sang các nước Đông Á và được đón nhận ở đó. Năm 1754, *Kim Vân Kiều truyện* được nhập vào Nhật Bản, năm 1763, được dịch sang tiếng Nhật, năm 1829, được phóng tác thành tiểu thuyết từ bản dịch tiếng Nhật (Đoàn Lê Giang, 2020: 22-36). *Kim Vân Kiều truyện* cũng được du nhập vào Mãn Châu, Triều Tiên. *Kim Vân Kiều truyện* du nhập vào Việt Nam vào thời điểm nào, theo con đường nào, chưa có tài liệu chắc chắn. Nó có thể được du nhập theo chân các sứ bộ, nhưng cũng không loại trừ bằng tàu buôn nước ngoài, thời điểm đoán định vào khoảng thế kỷ XVIII. Sau đó được nhà thơ thiên tài Nguyễn Du dựa vào đề sáng tác nên kiệt tác *Truyện Kiều*. Lời bình của Vũ Trinh có nhắc đến Kim Thánh Thán (ngụy thư) bình *Kim Vân Kiều* cho thấy nó đã được các nhà nho Việt Nam nhắc đến từ rất sớm. Bài tựa của Tiên Phong Mộng Liên Đường chủ nhân Nguyễn Đăng Tuyển (1820), bài tựa *Kim Vân Kiều án* của Nguyễn Văn Thắng (1830), bài *Tổng thuyết* của vua Minh Mạng (1830) cho thấy *Kim Vân Kiều truyện* được đương nhiên coi là bản nền chữ Hán để Nguyễn Du sáng tác nên bản *Truyện Kiều* Nôm. Và đến bài *Tổng từ* của vua Tự Đức (1871) thì thấy rõ nhà vua rất trân trọng *Truyện Kiều*, nhưng khi kể thì kể lại cốt truyện *Kim Vân Kiều truyện*, kể cả những tên người, sự kiện mà Nguyễn Du đã lược đi. Vấn đề nguồn gốc *Truyện Kiều* từ *Kim Vân Kiều truyện* là đương nhiên đối với các nhà nho Việt Nam

thế kỷ XIX. Vấn đề ấy được trình bày rõ ràng, thực chứng từ năm 1924 trong công trình của Phan Sĩ Bàng - Lê Thước, rồi Đào Duy Anh, Dương Quảng Hàm. Các nghiên cứu sau này chỉ là góp tư liệu để hiểu thêm về trường văn hóa *Truyện Kiều* - ở trong nước cũng như ở cả khu vực Đông Á.

Lời cảm ơn

Nghiên cứu này được tài trợ bởi Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh (ĐHQG-HCM) trong khuôn khổ đề tài mã số C2019-18b-10

Tài liệu tham khảo

- Charles Benoit (Lê Văn Nam) (1981). *Diễn tiến câu chuyện Vương Thúy Kiều: từ sự kiện lịch sử Trung Hoa đến kiệt tác văn chương Việt Nam*. Nguyễn Nam, Trần Hải Yến, Nguyễn Đào Nguyên, Mai Thu Huyền dịch (2016). Hà Nội và Tp Hồ Chí Minh, Nxb Thế giới và Trung tâm Nghiên cứu Quốc học.
- Dương Quảng Hàm (1941). Nguồn gốc *Truyện Kiều* của Nguyễn Du. *Tạp chí Tri tân*, số 4/1941.
- Đặng Thai Mai (1963). Chung quanh *Truyện Kiều*: Một tài liệu mới bản dịch tiếng Mãn Châu. *Tạp chí văn học*, số 4, tháng 10/1963.
- Đoàn Lê Giang (2020). *Kim Vân Kiều truyện ở Nhật Bản*. *Tạp chí Nghiên cứu văn học*, số 11, tháng 11/2020.
- Hoàng Xuân Hãn (2016). In trong Trung tâm nghiên cứu Quốc học. *Kiều học tinh hoa*. Nxb Văn học. Tham chiếu 金雲翹案 *Kim Vân Kiều án*. Ký hiệu R.1856. Thư viện Quốc gia Việt Nam.
- Lê Thước (1967). Vài mẫu hồi ức về việc nghiên cứu Nguyễn Du và *Truyện Kiều*. *Kỷ niệm 200 năm sinh Nguyễn Du*. Hà Nội, Nxb Khoa học Xã hội, 49; in lại trong *Hai trăm năm nghiên cứu-bản*

- luận Truyện Kiều*. Lê Xuân Lít tuyển chọn (2007). Hà Nội, Nxb Giáo dục.
- Lê Xuân Lít (2007). *200 năm nghiên cứu bàn luận Truyện Kiều*. Hà Nội, Nxb Giáo dục.
- Nguyễn Du (1870). *Kim Vân Kiều tân truyện*. Nọa Phu Nguyễn Hữu Lập (chữ Nôm).
- Nguyễn Thạch Giang, Trương Chính. (2000). *Nguyễn Du - tác phẩm và lịch sử văn bản*. Tp Hồ Chí Minh, Nxb Tp Hồ Chí Minh.
- Nguyễn Văn Y (1973). *Sưu tập thơ vịnh Kiều*. Sài Gòn, Lạc Việt xuất bản.
- Tô Nam dịch (1971). *Kim Vân Kiều Thanh Tâm Tài Tử*. Sài Gòn, Nha Văn hóa, Phủ Quốc vụ khanh đặc trách văn hóa xuất bản.
- Trần Ích Nguyên (2004). *Nghiên cứu câu chuyện Vương Thúy Kiều*. Phạm Tú Châu dịch (2004). Hà Nội, Nxb Lao động.
- Trần Thị Băng Thanh, Phạm Tú Châu, Phạm Ngọc Lan (2018). *Vũ Trinh và Lan Trì Kiến văn lục*. Hà Nội, Nxb Đại học Sư phạm Hà Nội.
- Trần Trọng Kim dịch (1925). *Truyện Thúy Kiều*. Vĩnh Hưng Long thư quán. Hà Nội, Tân Việt tái bản lần thứ sáu.
- Trần Văn Giáp (1990). *Tìm hiểu kho sách Hán Nôm*. Tập 2. Hà Nội, Nxb Khoa học Xã hội.
- Trung tâm Nghiên cứu Quốc học (2016). *Kiều học tinh hoa*. Hà Nội, Nxb Văn học.